

ΟΙ ΡΩΣΟΙ ΣΤΟ ΟΠΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Προτού να προχωρήσουμε στην εξέταση του θέματος της πρώτης εμφάνισης των Ρώσων στο οπτικό πεδίο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και των πρώτων επαφών με αυτήν, κρίνεται απαραίτητο να προσδιορίσουμε προηγουμένως ποιον ακριβώς λαό ονομάζουμε ρωσικό και πού κατοικούσε ο λαός αυτός. Αν αρχίσουμε από το τελευταίο σκέλος του ερωτήματος, θα πρέπει πρώτα να αναφερθούμε στον χώρο μέσα στον οποίο διαμορφώθηκε τον 9ο αιώνα το αρχαίο ρωσικό κράτος, αυτό που ονομάζουμε Κράτος του Κιέβου. Ο χώρος αυτού του κράτους σε γενικές γραμμές συμπίπτει με την σημερινή Ουκρανία, ιδιαιτέρως μάλιστα με τις νοτιότερες περιοχές της. Με την πάροδο των αιώνων τις περιοχές εκείνες είχαν κατακτήσει διάφορες φυλές, όπως οι Κιμμέριοι, Σκύθες, Σαρμάτες, Πέρσες, Γότθοι, Ούννοι, Άβαροι, καθώς επίσης και Χάζαροι και Σλάβοι. Ο ελληνικός κόσμος του Βυζαντίου παρακολουθούσε προσεκτικά τις κινήσεις αυτών των φυλών, δεδομένου ότι από τους αρχαίους χρόνους υπήρχε ελληνική αποικία στη Χερσόνα της Κριμαίας (Ταυρικής, όπως λεγόταν), όπου τον 4ο κίολας αιώνα είχε εδραιωθεί ο Χριστιανισμός. Η εκεί παρουσία Ελλήνων συνδέθηκε με μεγάλη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Γι' αυτές τις περιοχές, στις οποίες είχε αναπτυχθεί ελληνικός πολιτισμός, ο ελληνικός κόσμος είχε γραπτές πληροφορίες, έστω και ελάχιστες, ήδη από αρχαίους συγγραφείς, όπως ο ιστορικός Ηρόδοτος (5ος αιώ. π.Χ.) και ο γεωγράφος Στράβων (1ος αιώ. μ.Χ.), αλλά επίσης αργότερα και από Βυζαντινούς ιστορικούς του 6ου μ.Χ. αιώνα, τον Προκόπιο και τον Ιορδάνη. Ένα πλήθος από ελληνικές επιγραφές και χαράγματα της προχριστιανικής εποχής, που έχουν ανακαλυφθεί στον χώρο της Κριμαίας, επιβεβαιώνουν την ζωντάνια και την ακμή του ελληνικού πολιτισμού που είχε αναπτυχθεί σ' αυτήν. Από αυτά τα ευρήματα μαρ-

τυρείται η λατρεία που αποδιδόταν σε αρχαιοελληνικές θεότητες και ήρωες, την οποία δηλώνουν τα ονόματα Άρτεμις, Δήμητρα, Κυβέλη, Ζεύς, Αθηνά, Απόλλων, Διόνυσος, Ασκληπιός, Ποσειδών, Ερμής, καθώς και Ηρακλής, του οποίου το όνομα απαντά πολύ συχνά. Αυτός ο τελευταίος αρχικά ήταν γνωστός ως ήρωας, αλλά στην συνέχεια θεοποιήθηκε και λατρεύθηκε ως θεός, μαζί με τους θεούς που είχαν σχέση με την γεωργία και την καρποφορία. Ήταν φυσικό λοιπόν ο χώρος μέσα στον οποίο αναπτύχθηκε στην συνέχεια το ρωσικό κράτος να βρεθεί στα άμεσα ενδιαφέροντα του Βυζαντίου.

Όσον αφορά στο δεύτερο ερώτημα, δηλαδή ποιοι ακριβώς ήταν οι Ρώσοι, η απάντηση δεν είναι ιδιαιτέρως εύκολη, για τον απλούστατο λόγο ότι οι βυζαντινές πηγές δεν παρέχουν για το θέμα αυτό απολύτως σαφείς πληροφορίες, ώστε να διευκρινίζεται η φυλετική τους καταγωγή. Συνήθως στις βυζαντινές πηγές του 9ου αιώνα ταυτίζονται με τους Σκύθες. Συνεπώς η επιστημονική έρευνα δεν είναι σε θέση να δώσει μία οριστική και αδιαμφισβήτητη απάντηση. Αναφέρονται βέβαια ως λαός των Ρῶς, χωρίς να προσδιορίζεται σαφώς αν αυτοί ήταν στην καταγωγή τους Σλάβοι ή Σκανδιναβοί, καθώς η παρουσία των τελευταίων στο αρχαίο ρωσικό κράτος δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να αμφισβητηθεί. Η διάσταση απόψεων των ιστορικών στο σημείο αυτό είναι τόσο μεγάλη, προβάλλονται δε οι δισταγμένες απόψεις η κάθε μία με τόσο ισχυρή επιχειρηματολογία, ώστε δύσκολα μπορεί να υιοθετηθεί μία μέση, συμβιβαστική λύση. Το συμπέρασμα πάντως που ισχύει πέρα από κάθε αμφισβήτηση είναι ότι το κράτος των Ρως, στη μορφή που έλαβε τελικώς, ήταν ένα καθαρώς σλαβικό μόρφωμα και ως προς την γλώσσα και ως προς τον πολιτισμό του. Οι πληροφορίες που δίνει για τους Ρως ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος (913-959) δεν αφήνουν καμία αμφιβολία περί του ότι η φυλή που είχε τελικώς επικρατήσει στον γεωγραφικό χώρο που αναφέραμε ήταν σλαβική.

Αυτοί οι Ρως δεν άργησαν να δηλώσουν απειλητική την παρουσία τους μπροστά στις πύλες της πρωτεύουσας του Βυζαντίου. Στις 18 Ιουνίου του 860, Ρως οι οποίοι επέβαιναν σε διακόσια μονόξυλα πλοία, έπλευσαν τον Βόσπορο και πραγματοποίησαν επίθεση εναντίον της ίδιας της Κωνσταντινουπόλεως, χωρίς βεβαίως να μπορέσουν να την καταλάβουν. Αντιθέτως αποκρούστηκαν από τους Βυζαντινούς και είχαν μεγάλες απώλειες. Για την επίθεση αυτή γίνεται λόγος σε δύο ομιλίες του πατριάρχη Φωτίου (858-867, 877-886), ο οποίος χαρακτηρίζει

τους Ρως ως έθνος «βαρβαρικό, νομαδικό, που χρησιμοποιεί με θρασύτητα τα όπλα, αφύλακτο, αστρατήγητο». Σε εγκύκλιο επιστολή που απέστειλε το 867 προς τους πατριάρχες της Ανατολής, ο ίδιος Φώτιος αναφέρει ότι οι Ρως, οι οποίοι είχαν τολμήσει να σηκώσουν τα χέρια τους εναντίον του Βυζαντίου, αντάλλαξαν την ειδωλολατρική θρησκεία τους με την χριστιανική, μάλιστα δε δέχθηκαν και «επίσκοπο και ποιμένα». Παρόμοια είναι και η πληροφορία που μας έρχεται στην συνέχεια από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο τον Πορφυρογέννητο, ότι δηλαδή οι Ρως δέχθηκαν επίσκοπο από το Βυζάντιο. Οπωσδήποτε πρέπει να συμπεράνουμε ότι δεν πρόκειται περί μεταστροφής ολόκληρου του έθνους των Ρώσων στην χριστιανική θρησκεία, αλλά πιθανότατα εκείνων κάποιας περιοχής που γειτόνευε με ελληνική αποικία στην Κριμαία και στην οποία κατοικούσαν και Ρώσοι. Οι πληροφορίες πάντως που παρέχει ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος στο έργο του *Πρός τόν ίδιον υιόν Ρωμανόν* για την χώρα των Ρώσων και τους λαούς που την κατοικούσαν είναι πολυτιμότες και δείχνουν σε ποιο βαθμό το Βυζάντιο φρόντιζε να έχει ενημέρωση σχετικά με τους λαούς που κατοικούσαν γύρω του. Με μία καταπληκτική και λεπτομερή περιγραφή ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος παρουσιάζει την χώρα αυτή στον γιο του και μελλοντικό αυτοκράτορα Ρωμανό Α΄ (920-944), αναφέροντας πλήθος τοπωνυμίων καθώς και όρους, τους οποίους μόνο καλός γνώστης της ρωσικής γλώσσας μπορούσε να χρησιμοποιεί. Ιδιαίτερη αξία έχουν οι πληροφορίες του σχετικώς με την κατασκευή των μονοξύλων και την κάθοδό τους από τον ποταμό Δνείπερο. Όλα αυτά δείχνουν την καταπληκτική ενημερότητα των Βυζαντινών για ό,τι συνέβαινε μέσα στον κόσμο των Ρώσων, για την ενημέρωση δηλαδή που είχε η κατασκοπεία τους και επίσης ότι διέθεταν στην υπηρεσία τους ανθρώπους οι οποίοι γνώριζαν την γλώσσα αυτού του λαού.

Ανεξάρτητα από το αν η ηγέτιδα τάξη του κράτους των Ρώσων ήταν σκανδιναβικής-βαραγγικής ή σλαβικής προέλευσης, γεγονός παραμένει, όπως ήδη σημειώθηκε, ότι, όταν το κράτος αυτό συγκροτήθηκε τον 9ο αιώνα, ο χαρακτήρας του ήταν ήδη καθαρά σλαβικός και μέσα σ' αυτό είχε πλήρως επικρατήσει η γλώσσα των Σλάβων. Ενδιαφέρουσες για το αρχαίο ρωσικό κράτος είναι οι πληροφορίες που παρέχει το αρχαιότερο ρωσικό χρονικό, η *Διήγηση των παρωχημένων χρόνων* (Повесть временных лет), ή *Χρονικό του Νέστορος*, όπως συνηθίζεται να αποκαλείται από το όνομα αυτού ο οποίος του έδωσε την μορφή στην οποία διασώθηκε. Το χρονικό αυτό συντάχθηκε τον 12ο

* ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΡΩΣΙΑ *

αίωνα, με βάση όμως ένα αρχαιότερο που χάθηκε, το οποίο με την σειρά του είχε ως πρότυπο το βυζαντινό χρονικό του Γεωργίου του Αμαρτωλού (9ος αιώ.). Το ρωσικό χρονικό αρχίζει την καταγραφή πληροφοριών από το έτος 852, δίνοντας γι' αυτή του την επιλογή την εξής εξήγηση: «Το έτος 6360 (=852), Ινδικτιώνος 15ης, όταν άρχισε να βασιλεύει ο Μιχαήλ, άρχισε να αποκτά όνομα η ρωσική χώρα. Γνωρίζουμε γι' αυτό, επειδή την εποχή αυτού του αυτοκράτορα επιτέθηκε η Ρωσία στην Βασιλεύουσα, όπως γράφεται γι' αυτό στην ελληνική χρονογραφία. Να, λοιπόν, γιατί από αυτήν την εποχή αρχίσαμε να τηρούμε χρονολόγιο». Ανεξάρτητα από τις ανακρίβειες στις χρονολογίες που δίνει το ρωσικό χρονικό, είναι φανερό ότι ο Ρώσος χρονικογράφος αρχίζει να τηρεί χρονολόγιο στην αφήγηση της ιστορίας της Ρωσίας από την στιγμή που η ελληνική χρονογραφία, την οποία αυτός μιμείται, υποτίθεται ότι διηγείται τα σχετικά με την επίθεση των Ρώσων εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως. Είναι αλήθεια ότι ο Ρώσος χρονικογράφος ακολουθεί τον Βυζαντινό Γεώργιο Αμαρτωλό, αλλά η διήγησή του σχετικά με την πρώτη επαφή των Ρώσων με τον Χριστιανισμό είναι μία δική του προσθήκη, που δεν υπάρχει στην βυζαντινή πηγή. Επιπλέον είναι άξιο προσοχής ότι την αρχή της ιστορίας της Ρωσίας την συνδέει με την εποχή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' (842-867), πράξη που προδίδει μία σκοπιμότητα, αφού αυτός ο αυτοκράτορας ήταν εκείνος ο οποίος είχε αποστείλει τους Θεσσαλονικείς αδελφούς Κύριλλο και Μεθόδιο στην Μεγάλη Μοραβία προκειμένου να δώσουν στους Σλάβους αλφάβητο και να τους δημιουργήσουν γραπτή γλώσσα, γεγονός για το οποίο ο Ρώσος χρονικογράφος κάνει λόγο αμέσως στην συνέχεια του κειμένου του, έστω και αν αυτό το γεγονός δεν εμπίπτει αμέσως στην ιστορία της Ρωσίας.

Το Κράτος του Κιέβου αναπτύχθηκε περί τα τέλη του 9ου αιώνα κυρίως στην περιοχή του ποταμού Δνειπέρου, ακριβώς επάνω στον δρόμο που οδηγούσε «από τους Βαράγγους προς τους Έλληνες», όπως σημειώνει το Χρονικό του Νέστορος, εννοώντας έτσι τον δρόμο διακίνησης διαφόρων αγαθών, ο οποίος ξεκινούσε από την Κωνσταντινούπολη και έφθανε μέχρι την Σκανδιναβία. Το έτος 879 στο Νόβγκοροντ (Новгород), πόλη του ρωσικού βορρά, πέθανε ο ηγεμόνας Ριούρικ (Рюрик), ο οποίος ήταν σκανδιναβικής καταγωγής. Τότε την διοίκηση της ηγεμονίας αυτής ανέλαβε ο Ολέγκ (Олег), ο οποίος ήταν διοικητής μιας στρατιωτικής μονάδας Βαράγγων. Το 882 ο Ολέγκ εκστράτευσε εναντίον του Κιέβου και με απατηλό τρόπο υπέταξε τους εκεί ηγεμόνες

Άσκολντ (Аскольд) και Ντιρ (Дир), τους οποίους τελικώς και σκότωσε. Μετά από αυτήν την πράξη του παρέμεινε ο μοναδικός ηγεμόνας τόσο του Κιέβου όσο και του Νόβγκοροντ, της σημαντικότερης αυτής πόλης του ρωσικού βορρά. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του ρωσικού χρονικού, όταν ο Ολέγκ εγκαταστάθηκε πια στο Κίεβο, είπε: «Αυτή η πόλη να είναι η μητέρα των ρωσικών πόλεων». Και συμπληρώνει ο χρονικογράφος: «Είχε μαζί του Βαράγγους, Σλάβους και λοιπούς, οι οποίοι ονομάστηκαν Ρώσοι». Ο Ολέγκ είχε έναν γιο, τον Ίγκορ (Игорь), στον οποίο το 903 έφεραν για σύζυγο μία νέα, η οποία καταγόταν από την πόλη Πσκοφ (Псковь) και ονομαζόταν Όλγα, την οποία και νυμφεύθηκε αυτός.

Το όνειρο των Ρώσων να κατακτήσουν την πρωτεύουσα του Βυζαντίου δεν έσβησε με την αποτυχημένη επίθεσή τους του έτους 860. Έτσι λοιπόν το 907 επανέρχονται, πραγματοποιώντας νέα εκστρατεία εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, την φορά αυτή υπό την ηγεσία του φιλόδοξου και απειλητικού Ολέγκ, ο οποίος είχε αποκτήσει θράσος με την επιτυχία του να εξοντώσει τους αδελφούς Άσκολντ και Ντιρ. Αυτή η δεύτερη επίθεση υπήρξε οδυνηρή για το Βυζάντιο, το οποίο δυσκολεύτηκε να αναχαιτίσει τους Ρώσους, οι σχέσεις του με τους οποίους ρυθμίστηκαν το 911, με την υπογραφή ενός εμπορικού και πολιτικού συμφώνου. Το σύμφωνο αυτό είχε επιβαρυντικούς όρους για το Βυζάντιο. Είναι άξιες προσοχής κάποιες λεπτομέρειες στην διατύπωση του συμφώνου, το οποίο έχει διασωθεί στην αρχαία ρωσική γλώσσα. Στα αρχικά κεφάλαια οι Ρώσοι σ' αυτό αποκαλούνται «Ρούσοι», ενώ οι Βυζαντινοί «Χριστιανοί», πιο κάτω όμως για τους Βυζαντινούς χρησιμοποιείται και η ονομασία «Γραικοί» (Греки) και για το Βυζάντιο «γραικική χώρα», όροι με τους οποίους οι Ρώσοι ονόμαζαν τους Έλληνες και την επικράτειά τους. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας στο σύμφωνο αποκαλείται «μέγας ἐν Θεῷ αὐτοκράτωρ, καῖσαρ τῶν Ἑλλήνων» (великим о бозе самодержьцем, цесарем Греческим), ενώ ο ηγέτης των Ρώσων «ἐκλαμπρος ἡγεμῶν τῶν Ρώσων» (князь светлый Рускый). Από το σύμφωνο προκύπτει ότι Ρώσοι ζούσαν ήδη μέσα στο Βυζάντιο και εργάζονταν εκεί. Προφανώς επρόκειτο για αιχμαλώτους ή για άτομα που είχαν πουληθεί ως σκλάβοι.

Το 913 ο Ολέγκ πέθανε, τον διαδέχθηκε δε στην ηγεμονία ο γιος του ο Ίγκορ. Αυτός, όπως και ο πατέρας του, ανέπτυξε μεγάλη και επιτυχημένη δραστηριότητα, γεγονός που τον ενθάρρυνε στο να επιχειρήσει και αυτός με την σειρά του μία επίθεση εναντίον του Βυζαν-

τίου. Η επίθεση αυτή πραγματοποιήθηκε το 941. Τα ρωσικά πλοία και την φορά αυτή κατέβηκαν από τον ποταμό Δνείπερο και έφθασαν ως την Κωνσταντινούπολη. Οι Ρώσοι προκάλεσαν καταστροφές στα περίχωρα της πρωτεύουσας, οι Βυζαντινοί όμως κατέστρεψαν τον στόλο τους με το «υγρό πυρ», αναγκάζοντάς τους έτσι να καταφύγουν στην Βιθυνία, όπου όμως τους εξουδετέρωσε ο Βάρδας Φωκάς. Η ήττα αυτή δεν αποθάρρυνε τον Ίγκορ. Έτσι τον βλέπουμε το 944 να επιτίθεται για δεύτερη φορά εναντίον της βυζαντινής πρωτεύουσας έχοντας όμως την φορά αυτή στο πλευρό του και τους Πετσενέγους.

Τελικώς υπογράφεται ένα νέο σύμφωνο, με όρους όμως επιβαρυντικούς για το Βυζάντιο. Το 971 ο αυτοκράτορας Ιωάννης Τσιμισκής εκστρατεύει εναντίον της Βουλγαρίας, την οποία είχε καταλάβει προηγουμένως ο ηγεμόνας του Κιέβου Σβιατοσλάβ. Σε μάχη που διεξήχθη στην πρωτεύουσα του βουλγαρικού κράτους, την Πρεσλάβα, ο Τσιμισκής νίκησε τους Ρώσους, στους οποίους καταφέρνει στην συνέχεια και δεύτερο πλήγμα στο Δορόστολο, οπότε στις 24 Ιουλίου αναγκάζεται ο Σβιατοσλάβ να υπογράψει σύμφωνο μη επιθέσεως με τους Βυζαντινούς. Με την υπογραφή αυτού του συμφώνου τελειώνουν πια οριστικά οι ρωσικές επιθέσεις εναντίον του Βυζαντίου.

Στα κεφάλαια που έπονται σ' αυτό το πόνημα εξετάζονται θέματα βυζαντινορωσικών σχέσεων, τα οποία οπωσδήποτε παρουσιάζουν πτυχές και λεπτομέρειες αυτού του θέματος, το οποίο παραμένει μονίμως ανοικτό για περαιτέρω επιστημονική έρευνα.

